

наслідки цього процесу, що рееструються як певні відхилення від мовленнєвої норми, чи фонетичні помилки, слід оцінювати відсотковим співвідношенням до їх суми з нормативно вживаними елементами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics. – N. Y., 1958. – № 4. – 621 p.
2. Diebold A.R. Incipient Bilingualism // Language. – Baltimore, 1961. – Vol. 37, № 1. – P. 97–112.
3. Верещагин Е.М. Заметки о монографии У. Вайнрайха "Языковые контакты" // Вопросы порождения речи и обучение языку. – М., 1967. – С. 118–140.
4. Juhasz J. Probleme der Interferenz. – Budapest: Ak. Kiado, 1970. – 174 s.
5. Михайлов М.М. Двухязычие и взаимовлияние языков // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 197–203.
6. Дешериев Ю.Д., Протченко Н.Ф. Основные аспекты исследования двухязычия и многоязычия // Проблемы двухязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 26–42.
7. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л.: Наука, 1972. – 78 с.
8. Хауген Э. Языковой контакт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. 6. – С. 61–80.
9. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двухязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 174 с.
10. Розенталь Д.Э., Теленкова Н.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 1976. – 544 с.
11. Вайнрайх У. Языковые контакты: Пер. с англ. – К.: Вища школа, 1979. – 264 с.
12. Дешериева Ю.Ю. Проблема лингвистической интерференции в современном языкознании // Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М., 1981. – С. 240–255.
13. Митрофанова О.Д., Костомаров В.Г. Методика преподавания русского языка как иностранного // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1990. – С. 116–122.
14. Сопира А.И. Проблемы межязыковой интерференции при изучении русского языка в словацкой школе // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Т. 1. – М.: Русский язык, 1990. – С. 384–385.
15. Реформатский А.А. О сопоставительном методе // Рус. яз. в нац. шк. – 1962. – № 5. – С. 23–33.
16. Бодуэн де Куртене И.А. Язык и языки // Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. / АН СССР – М., 1963. – Т. 1. – С. 67–96.
17. Nash R. Phonemic and Prosodic Interference and Intelligibility // Proceedings of the 7th International Congress of Phonetic Sciences. – Montreal, 1971. – P. 570–573.
18. Поплавская Т.В. Просодия восклицаний в условиях интерференции: Автореф. дис ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Мн., 1987. – 23 с.
19. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // The Ecology of Language. – Stanford: Stanford University Press, 1972. – P. 79–109.
20. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
21. Rot S. English in Contact with Hungarian // English in Contact with other Languages. – Budapest: Ak. Kiado, 1986. – P. 207–230.
22. Osgood Ch. E. The Similarity Paradox in Human Learning: a Resolution // Psychological Review. – 1949. – V. 56, № 3. – P. 132–143.

Наталія Рибіна

ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕКСТУ І РИТМУ

Проблемі усного сприйняття письмових текстів приділяється небагато уваги, оскільки вважається, що наукова література існує лише в письмовому вигляді і читається тільки очима. Проте і при читанні "про себе" у читача відбувається озвучення тексту, він обов'язково звучить у внутрішньому мовленні.

Певний досвід значно полегшує вибір механізму пошуку єдиних кодових логічних засобів, що знаходять різне вираження різними просодичними засобами у єдиній системі – тексті. "Те, що лінгвіст називає системою, є відомою абстракцією, каркасом, побудованим з уявних елементів (одиниць) та моделюючим, хоч і в дуже спрощеному вигляді, реальні внутрішньо системні відношення" [1, 35]. Це висловлювання відображає факт залежності принципів і критеріїв системних ознак від мети і завдань лінгвістичних досліджень. Визначення

системи тексту допускається, зрозуміло, лише як наукової абстракції, яка, відображаючи об'єктивні дані реально існуючих систем, вживається у мові з метою вивчення тексту і практичного використання результатів системного аналізу. Цим пояснюється широке коло самостійних наукових дисциплін, які вивчають текст: стилістика, літературознавство, логіка, прагматика, психологія, теорія інформації та комунікації тощо.

Відповідно до основних принципів теорії систем текстом є об'єкт, що складається з кількох підсистем, а сам текст входить до системи вищого порядку, тобто до комунікативної системи [2, 14]. Таким чином, озвучений текст останнім часом став одним з найбагатоплановіших об'єктів лінгвістичних досліджень, більшості явищ якого можна знайти пояснення лише з позицій системного аналізу. Завдяки системному підходу до аналізу текстів для фонетистів стало можливим прояснити ряд основних проблем вивчення супrasegmentного рівня мовлення.

Реалізація принципів системного підходу стосовно просодії [3, 4] означає, перш за все, наступне: властивості інтонації як системи не зводяться лише до суми властивостей її складових елементів та інтонація як ціле не виводиться з властивостей останніх; кожний просодичний елемент, його властивості і відношення залежать від його місця, функцій і т.п. всередині цілого; інтонаційну систему можливо описати через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків та відношень (метод структурного встановлення системи); поведінка інтонаційної системи обумовлена поведінкою її окремих елементів та властивостями її структури; враховується взаємодія інтонаційної системи із зовнішніми та екстралінгвістичними факторами; кожний просодичний елемент розглядається як підсистема, структурована за законами цієї інтонаційної системи (підсистеми тону, гучності, тривалості).

Вступаючи до сфери вирішення питань про систему просодичного оформлення мовлення (тексту), дослідники зробили суттєвий внесок у розвиток теорії поліфункціональності просодії: здатності системи просодичних засобів, які складають супrasegmentний рівень мовлення, формувати структуру, стиль тексту, відображати комунікативні і прагматичні особливості тексту (А. Антипова, Ю. Дубовський, Б. Кандинський, І. Майорова, Т. Ніколаєва, І. Торсуєва, Н. Черемісіна та ін.)

Теорія поліфункціональності просодії передбачає широкі можливості для дослідження різноманітних відношень між змістовою і формальною організацією тексту. Оскільки текст є системою, функціонування якої забезпечується інтеграцією, ієрархічним входженням одних структур до інших [4, 13], будь-які структурні засоби, що поступають із конкретного тексту, тісно пов'язані зі змістом основної інформації в межах її тема-рематичних відношень. Важливість просодико-ритмічного аналізу тексту пов'язана не лише з правильною інтерпретацією його експліцитної інформації, але і з виявленням його імпліцитної когніції.

Як відомо, спілкування неможливе без точного, надійного і продуктивного сприйняття та відтворення тонічних елементів всередині ритмічних одиниць [2, 100–149], які, без сумніву, сприяють точнішій перцепції іншомовного мовлення, так як текст, зокрема навчально-науковий, перш за все, розглядається як одиниця мовної комунікації, тобто мова йде про можливість спілкування через звукову форму мови, оскільки будь-який текст, в тому числі навчальний, є експлікація комунікативного висловлювання. Питання про просодію у формуванні єдності змістової структури тексту і прагматичної настанови нерозривно пов'язані із загальною проблемою виявлення специфіки його когніції. Ряд проблем було вирішено в результаті просодичних досліджень текстів на прикладі праць Д. Андреевої, О. Валігури, М. Дворжецької, А. Калити та ін.

Ритмоутворюючі та стилеутворюючі функції просодії є менш дослідженими, особливо в плані зв'язку зі структуруючою функцією тексту, тобто членування тексту на логічні структури в їх актуальному просодичному оформленні відповідно до функціонально-стильових та концептуальних напрямків.

Основні функції просодії знаходяться у певному взаємозв'язку, зокрема, в плані ритмічної структури. У цьому відношенні дослідження навчально-наукового тексту проводиться в порядку членування мовленнєвого потоку на окремі сегменти, виділеність яких була визначена як фізіологами, так і психологами. Розпізнання мовлення, яке звучить, починається, як правило, з виявлення слівформ з точки зору їх смисло-просодичного та

ритмічного сприйняття, що, без сумніву, пов'язано з теорією інформації як когнітивною наукою [5, 15]. Тому очевидно, що будь-які труднощі, пов'язані зі сприйняттям або відтворенням письмового тексту, заважають їх адекватному розумінню і, відповідно, неприйнятні в організації текстів наукового регістру. Ці тексти повинні бути сегментовані таким чином, щоб його зміст-намір був донесений до аудиторії з максимальною повнотою і розумінням відповідно до певних правил утворення концептуальних структур.

Важливим є і той факт, що в потоці мовлення кожне слово – частина ритмогруп, які утворені основними просодичними засобами, що заповнюють проміжки між основним ритмічним устроєм всіх значимих одиниць, які практично зливаються з незначними одиницями, являючи собою різноманітні варіації сполучуваності навчально-наукових кодових ознак – когнітивній парадигмі запропонованого тексту, що реалізується на основі декларативних і процедурних знань.

Проблемним є і питання визначення процесу взаємодії кодових просодичних ознак, які поширюються на синтагматичні відношення як всередині слів, так і всередині семантичної групи, фрази, тексту. В цьому плані виявляється можливим вивчення засобів просодичного оформлення озвучення психолінгвістичного та синтактико-семантичного устрою речення у взаємовідношенні між реципієнтами та вихідним текстом. Комплексний набір просодичних ознак тут сприяє найбільш глибокій оцінці і розумінню тексту, проникненню в глибинну семантику інформації [6, 14–96].

Чимало праць присвятили цій реципієнтно-текстовій проблемі в плані співвіднесеності реципієнтів і комунікаторів Ю. Сорокін, О. Тарасов та ін. Їх дослідження були спрямовані на виявлення "логіко-фактологічного" ланцюжка [7, 100–175].

Для нашого дослідження також важливим є виявлення відповідного просодичного оформлення такої логічної послідовності в межах динамічної темпоральності структурно-мелодійних характеристик навчально-наукового тексту. У зв'язку з цим найбільш яскравим відображенням візуальної форми тексту є графічне зображення ритмічної послідовності семантико-психолінгвістичної єдності на рівні комунікатора і реципієнта у формі певного набору ритмічних груп, які базуються на різноманітних смислових компресіях, що згадуються у працях таких авторів, як І. Зимня, Ф. Малінська, С. Толкачова.

Смислово компресію тексту поряд з його просодичним оформленням можна представити у вигляді тема-рематичних структурних моделей, що відображають основну семантичну структуру тексту, а також єдність просодії і думки в плані їх інформаційної важливості в межах ритмічних обмежень. Проте, структурним моделям необхідне чітке визначення їх просодичної гнучкості в плані мелодійної характеристики [8, 1–28].

Безумовно, моделювання логічних структур та їх просодичних факторів являє собою надійний інструмент керування "семантичною масою" або "знаковим продуктом" [5, 20], тобто основні кодові ознаки на різних рівнях навчально-наукового тексту в плані інтерпретації тексту і формування думки різноманітними просодичними засобами. Кульмінацію розвитку думки всередині даних смислових фрагментів за активної участі просодико-ритмічних елементів можна простежити за розвитком колонів, кожний з яких набуває більшої значущості. Межі цих колонів, відповідно, екстралінгвістично визначені ритмофразами і колонорозділами, що являють собою паузальний характер членування. Для колонорозділів переважають середні, малі і короткі паузи. Для членорозділів – середні і тривалі. При цьому зберігається цілісність просодичної структури всього висловлювання, виражаючи суть діалектичної єдності [9, 127–136]. У процесі пошуку необхідної інформації центр уваги переноситься з усієї маси матеріалу на ритмо-стимулюючі центри структурно-логічного членування мовлення, а також на визначення головного як всередині слів та словосполучень, так і всередині речень, а також НФС.

Теорія поліфункціональності просодії та поява теоретичних засад когнітивного підходу до вивчення інтонації відкрили широкі можливості для дослідження різноманітних відношень між змістовою і формальною сторонами організації тексту як одиниці комунікації, оскільки можливість виконання текстоутворюючої функції різними компонентами просодії, що розглядаються на різних рівнях лінгвістичного та екстралінгвістичного аналізу, приводять до визначення ролі цих компонентів у створенні системно і структурно організованого зв'язного і

цілісного об'єкта, що є необхідною передумовою і для подальшого його вивчення в системі комунікації, де реалізується його когнітивна функція.

Метод концептуального аналізу і теорія когнітивності фонетики відкрили також не менш важливі перспективи і для вивчення предмета серйозних і довгих дискусій – ритму прозового тексту.

Ритму, явищу, що організує всі матеріальні об'єкти, довгий час відмовляли в статусі організатора прозового тексту у зв'язку з нерозробленістю його матеріальної основи. Опора на художню образність, порівняння з поетичним ритмом, ототожнення ритму і метру приводили до "ідеалізації" сутності цього явища, і тому виявлялися невдалими спроби визначити формальні засоби його вираження, одиниці ритму та його функції (М. Гіршман, В. Жирмунський, І. Чичерін та ін). Плодотворнішою у визначенні ритму виявилася концепція "синтаксичного ритму", яку розробляли І. Гальперін, М. Гіршман, Н. Іванова, Г. Солганик. Проте з часом дослідження підтвердили, що є всі підстави розглядати періодичну повторюваність просодичних засобів, які оформляють одиниці змістового плану тексту, як безпосередню супрасегментну ритмічну форму. Ця форма певною мірою надає можливість для аналізу системних особливостей тексту загалом і однієї з його підсистем – ритму.

Говорячи про системність у явищі ритму, варто відзначити те особливо важливе значення для подальшої розробки проблеми системного вивчення ритму, яке набуває теорія мовленнєвого ритму. На досить обширному матеріалі, який включає читання прози, автори дають ґрунтовне, глибоке і повне висвітлення проблем просодичного ритму і визначають ознаки просодичного оформлення смислових одиниць за подібністю їх акцентно-мелодійної структури та часової співвіднесеності.

Вважаємо, що обрані дослідниками мовленнєвого ритму вищеназвані критерії в оцінці просодичної подібності і співвіднесеності смислових одиниць можуть бути застосовані для виявлення концептів одиниць ритму для кожного з окремо взятих функціональних різновидів текстів і для кожного типу навчального тексту зокрема. Оскільки кожний тип тексту володіє власною комунікативною, прагматичною, стилістичною специфікою, особливої ваги для дослідження конкретного матеріалу набуває попереднє гіпотетичне прийняття й експериментальне підтвердження принципів просодичної подібності та співвіднесеності смислових одиниць.

Для підтвердження гіпотези про універсальні і специфічні характеристики ритму та його функцій необхідно визначити особливості ритмічної організації текстів, які реалізуються при різних умовах комунікації. З цією метою лише системного аналізу недостатньо, необхідно переключення на метод системно-функціонального та когнітивного аналізу.

Функціональний підхід у дослідженнях передбачає діалектичний розгляд відношень між елементами системи. Відповідно, системно-функціональний аналіз ритмічної організації проводиться на рівні абстракції, типізації і реалізації ієрархії одиниць ритму. Цим шляхом встановлюється форма взаємодії одиниць ритму в ритмічній організації тексту. Поряд з тим існує також інформація, яку несуть ці одиниці та їх обробка, процес, що досліджується когнітивістикою, яка торкається і плану вираження, і плану змісту. Експериментально підтверджені дані про можливості таких мовленнєвих і смислових сегментів, як ритмогрупа, синтагма, фраза, НФЄ у формуванні явищ ритму на основі періодичності їх подібного просодичного оформлення мають прямий вихід у міжсистемні, багатоаспектні дослідження форми і змісту текстів, їх комунікативної та прагматичної спрямованості.

В міру того як, завдяки концептуальним дослідженням тексту формальні і семантичні ознаки одиниць тексту отримують все більш експліцитні формулювання, спостерігається процес відходу від традиційного розуміння ритму у фонетиці. Для цього є передумови в таких галузях як літературознавство і стилістика (І. Гальперін, К. Сапаров), філософія і естетика (В. Асмус, Д. О'Коннор), фізіологія і психологія мовлення (Н. Жинкін, І. Зимня).

Таким чином, система ритму в широкому розумінні гіпотетично є парасольковим терміном, за визначенням Е. Кубрякової, що може включати у фонетичних дослідженнях такі аспекти текстової організації, пов'язані з єдиним об'єктом – когніцією:

- психо-фізіологічні, які інтелектуально корелюються закономірностями породження мовлення,

- мовні, лексико-синтаксичні засоби ритмізації тексту; тип мовленнєвої діяльності: спонтанне чи квазіспонтанне мовлення, читання, переказ і т.п.;
- особливості функціонального стилю тексту: художній, офіційно-діловий, науковий і т.п.;
- інформаційна структура тексту: типи інформації, інформаційна насиченість і розподіл центрів уваги;
- прагматика тексту: глобальні і часткові цільові настанови та лінгвістичні засоби реалізації їх у тексті;
- психологічні особливості впливу ритму на емоції і почуття реципієнта;
- комунікативні умови реалізації тексту в широкому розумінні: індивідуальні особливості мовців та їх соціальна належність, освіта, місце й умови реалізації тексту;
- типи мовленнєвих контекстів: розповідь, опис тощо; відображення в ритмі емоційної спрямованості лінгвістичних засобів;
- композиційно-структурні особливості побудови тексту: лексико-синтаксичні засоби членування і зв'язності, інтеграції змісту і визначення особливостей його естетичної та інтелектуальної цілісності.

Отже, у фонетичних дослідженнях тексту вивчення ритму гіпотетично можна вести як у зв'язку з фізіологічною базою мовленнєвого ритму, так і в поєднанні з аспектами комунікативної, прагматичної, естетичної і психологічної організації тексту, тобто у зв'язку з кожною площиною виділених вище об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. – М.: Наука, 1965.
2. Антипова А.М. Ритм как система английской речи: Уч. пособие для пед. ин-тов. – М.: Высшая школа, 1984.
3. Кантер Л.А. Просодические характеристики речи как объект системного анализа: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Москва, 1990.
4. Майорова И.А. Текстобразующие функции интонации (на мат. англ. яз.): Дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1980.
5. Дмитриева Е.Б. Структурно-ритмическая организация научно-технического текста: Дис. ... канд. филол. наук. – Баку, 1993.
6. Сорокин Ю.А. Этнопсихоллингвистика. – М.: Наука, 1988.
7. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Общение. Текст. Высказывание. – М.: Наука, 1989.
8. Белявская Е.Г. Фонотактические модели английского языка и возможность их применения в автоматическом распознавании речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 1975.
9. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Вышэйшая школа, 1978.
10. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопр. яз. – № 4. – С. 34–46.
11. Bierwisch M. Modern Linguistics, its development, methods and problems. – The Hague – Paris: Mouton, 1971.
12. Dressler W. Current Trends in Text Linguistics. – Berlin, New York, 1978.

Irina Sokolets

STANDARD NATIONAL PRONUNCIATION AND ACCENTS

Literary pronunciation, so called standard national pronunciation or "orthoepic norm", can be defined as realization of a sound system formed as a result of the literary language development or a complex phenomena allowed by the language system, reflected and consolidated in the native speaker's speech and obligatory for everyone speaking the literary language at a definite period of time.

Every living language is characterised by changes in pronunciation, and pronunciation considered to be standard changes quickly. Of course, English as the language with such cultural and historical traditions and many territorial, diatopical and social varieties, is not an exception.

The prestige accent, known as Received Pronunciation (RP), had its historical origins in a dialect of English associated particularly with the region stretching southeast from Midlands down